

Tebliğler :

MÜVERRİH MEHMET NEŞRİ'NİN ESERİ VE HAYATI HAKKINDA *

FAİK REŞİT UNAT

Neşri ve eseri üzerindeki en son çalışmaları değerli müsteşrik Prof. Taeschner'in pek itinalı bir şekilde 1951'de ortaya koymuş olduğu Prof. Menzel nüshası ve bu neşir dolayısı ile bugüne kadar yapılmış olan takdirkâr tenkidler teşkil etmektedir. Bu şükranla lâıyk himmet, bir müddet yok olmuş olduğu üzüntüsünü duyduğumuz bu en eski metinden, Osmanlı tarihiyle uğraşanların umumi istifadesini sağlamış olmakla beraber, "Cihannüma" nın ilmî değeri ve yazarın hayatı hakkında bilinenlere henüz yeni bir şey katmamıştır.

Bu tebliğimle Neşr'inin eseri ve hayatı hakkında, bu konu ile ilgilenenlerin, üstünde durulmağa değer bulacaklarını tahmin ettiğim bazı görüş ve düşüncelerimi ortaya koymak istiyorum.

I.— Doğrudan doğruya müverrih Neşri'nin kaleminden çıktığında şüphe bulunmayan yazmaların—tabii kendi elyazısı ile değil—sayısını 16 haziran 1942'de Ankara'da Türk Tarih Kurumu'nda vermiş olduğum konferansta¹ 13 olarak kabul etmek gerektiğini ve Neşri'nin eserinden genel olarak farklı olmamakla beraber, Osmanlılar'dan önceki Türk tarihine ait bahisleri ihtiva eden 8 yazmayı da, bunların müellifinin kim olacağı meselesi ayrıca incelenmek üzere, "*Tarih-i Oğuzyan ve Cengizyan ve Selçukiyan ve Osmaniyan*" adı altında ayrı bir tasnife tabi tutmak icap ettiğini belirtmişim. Bugün büyük bir sevinçle bu 13 sayısını bir fazlası ile 14 olarak değiştirmek gerektiğini kaydedmek isterim. Bu nüsha 1950 yılında, Türkiye Cumhuriyeti nin ilk ve son Şeriye Vekili Mustafa Fevzi "Sarhan"

* 21-28 ağustos 1955 tarihleri arasında Cambridge'de toplanan XXIII. milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresinin Türkoloji seksiyonuna sunulmuş ve 23. VIII. 1954 tarihindeki oturumda okunmuştur.

¹ *Neşri Tarihi üzerinde yapılan çalışmalara toplu bir bakış*. Belleten Sayı 25, 1945.

Efendinin ailesi tarafından Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesine hediye edilmiş bulunan kitaplar arasında bulunmaktadır.

20×27.5 ebadında ve XVI. yüzyıl yazmalarında rastlanan bir nesihle yazılmış 80 varaktan müteşekkil bulunan ve ilk başlık sahifesi noksan olan, hatimesi de bulunmadığı için müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan ve aynı zamanda bir Peçevî Tarihi ve üç tarihî risale yazması ile birlikte ciltlenmiş bulunan bu nüsha, Paris Millî Kütüphanesinde bulunan ² ikinci Neşri yazmasının ufak istinsah farkları ile aynı olan bir kitaptır.

Malûm olduğu üzere Paris b nüshası, müellifin II. Bayezid'ten alâka görüp görmediği meçhulümüz olan eserinin, ufak tefek metin ihtisarları ile ve Mısır fethine (1517) kadar olan vekayii ilâve suretiyle Yavuz Sultan Selim zamanında yeniden kaleme almış olduğu şeklidir. Paris b yazmasının ikinci bir nüshasına bu suretle Türkiye'de de malik oluşumuz, hiç şüphesiz, eserin bu hüviyetle mütalâa edilmesini teyit edici yeni bir dayanak sayılmak icap eder. Bu itibarlardır ki artık daha güvenle Mehmed Neşri'nin eserini, biri Bayezid, diğeri Selim zamanında olmak üzere iki defa kaleme almış olduğunu kabul edebilir ve müellifi bu ikinci teşebbüse sevk eden âmilin de ilk kitabı ile umduğu neticeyi elde edememiş ve eserinin küçümsenmiş bulunması olduğunu düşünebiliriz.

2.— Neşri'nin Yavuz devri yazmalarında, müellifin ilk yazmalarda yalnız bir yerde kendisinden bahsetmesine karşılık, buna ilâveten daha 14 yerde muhtelif vesilelerle otobiyografisi ile ilgili kayıtlar görülmektedir ³. Bugüne kadar üzerinde durulmayan ve 1491-1511 yıllarına teallük eden bu küçük bilgilere göre Mehmed Neşri'nin, müverrih Âli'nin Küh-ül Ahbar'ında ⁴ Yavuz devri şairleri arasında saydığı şair ve tarihçi, Lâtîfî'nin yalnız şair ⁵ Âşık Çelebi'nin hem şair hem tarihçi ⁶, Riyazî'nin yine yalnız şair olarak ⁷ bahsettikleri, zattan başka bir kimse olduğunu kabul etmek zarureti ortaya

² *Catalogue des Manuscrits Turcs*, E. Blochet. t. II, p. 190.

³ Paris b. nüshası, vrk. 82, 83, 85.

⁴ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, yazma No. 2292, s. 33.

⁵ *Tezkire-i Lâtîfî*, Revan Kütüphanesi No. 1449, vrk. 134 r.

⁶ *Tezkire-i Âşık Çelebi*, Topkapı Hazine Kütüphanesi No. 1269, vrk. 147 r.

⁷ *Tezkire-i Riyazî*, Topkapı Hazine Kütüphanesi No. 1276, vrk. 89 r.

çıkar. Ve böylece kendisinin âzamî 1520 ye kadar yaşamış bulunduğunu ve eserini bu ilâveli ve muhtasarca şekle hayatının son yıllarında (1517-1520) getirdiğini de kabul etmek yanlış bir düşünce sayılamaz.

3.— Mehmet Neşri'nin hayat seyri hakkında dikkatimizi çeken bu malûmat, onun ilmiye sınıfına mensup bulunduğu ve uzunca bir ömür sürdüğü hakkındaki bilgimizi teyit etmekle beraber, kendisini Sultaniye Medresesinin meşhur müderrislerinden Mehmet Neşri Efendi olarak da kabul etmemiz keyfiyetini bir hayli şüpheli duruma sokmaktadır. Nitekim üstad Prof. Mordtmann bu cihetin üstünde çok önceden durarak, bu iki "Neşri" arasında bir aile yakınlığı kurmak suretiyle işin içinden çıkmak istemiştir. Çünkü II. Murad devri uleması arasında *Şekayik*'a göre Mehmed bin Beşir⁸ *Künh-ül Ahbar*'a göre Mevlâna Mehmed bin Neşri⁹ olarak tanıdığımız zatı, aynı zamanda müverrih Neşri olarak ta kabul ettiğimiz takdirde, kendisinin II. Murad'ın ölümünde en az 35 yaşlarında, Fatih'in ölümünde 65, Bayezid'in hal'inde 96 ve eserin yazıldığı sırada ise 100 yaşını çoktan aşmış bir ihtiyar olarak ta kabul etmemiz icap eder ki, bu kadar yaşlı bir zatın eserini yeniden yazmasına ve tamamlamasına filen imkân olmasa gerektir. Aynı zamanda müellifin 1493 te evlendiğini¹⁰ eserinde kaydettiğine göre de herhalde yaşının bu sırada o kadar ilerlememiş olmasını düşünmek yerinde olur.

Neşri'nin II. Murad devrinde hiç yaşamamış olduğu da iddia edilemez. Eserinde geçen bazı şifahî kaynaklardan nakiller¹¹ bu ciheti kabulü zaruri kılmaktadır. Ancak, bu devirde müverrih Neşri'yi genç bir medrese talebesi veya danişmendi olarak tanımak ve umumiyetle ittifak edildiği gibi, 80-90 yaşları arasında öldüğünü kabul etmek biraz daha mantikî düşer sanırım. Osmanlı tarihçileri arasında nakilci olmaktan çok tetkikçi bir karakter arzeden Âli'nin Mehmed Neşri adında bir âlimden ve bir müverrih şairden ayrı ayrı bahsetmiş olması da, Müverrih Neşri'yi yaşadığı zaman itibariyle II. Murad devri tanınmış şahsiyetlerinden uzak tutmak gerektiği hakkındaki düşüncemizi takviye eder bir dayanak sayılabilir. Âli'ye

⁸ *Şekayik-i Numaniye* tercümesi, Mecdi, s. 100.

⁹ V kitap, s. 225.

¹⁰ Paris b nüshası, vrk. 82.

¹¹ *Nescri-Chronik*, I, Taeschner. Metin s. 89, 90, 97.

adı Mehmed bin Neşri diye intikal eden ve *Şekayik*'te Beşir şeklinde olduğu İstanbul'daki bütün yazmalarının tetkikinde görülen zatın, adının yazılışındaki yakınlık dolayısı ile, sonradan bu medresede danışmend ve muid, hattâ bir müddet bir sıra müderrisi olarak çalışmış olması muhtemel bulunan asıl müverrih Neşri'nin adı ile karıştırılmış olması ve böylece ortada yalnız bir Neşri bulunması keyfiyeti de ayrıca akla gelmektedir.

Neşri'nin Fatih'in ölümü gecesi, ne sıfatla olduğu bilinmemekle beraber, Sahib-i ayar'ın çadırında bulunuşu, onun tedris hayatından çok memuriyet mesleğine mensup olduğunu hatıra getirmektedir. Daha sonraki hizmetlerine bakılınca, bir ara müderrislik etmiş bile olsa, sonradan bunu bırakarak veya herhangi bir sebeple nekbete uğrıyarak daha çok taşralarda ve maiyyetlerde imamlık, hatiplik, kâtiplik gibi vazifelerle ömür geçirdiği ve bu itibarla da büyük çapta bir ilim adamı olmaktan çok, tarihe meraklı ve bilhassa kendi öz diliyle orta münevver sınıf için millî bir tarih meydana gertirmeğe hevesli bir müdekkik olduğu hükmüne varmanın mümkün olacağı daha muhtemel görülmektedir.

Bugün değerli eserini ve hâtırasını saygı ile andığımıza şüphe olmayan, bizden beş yüz yıl önce yaşamış bu meslekdaşımızın hayatını aydınlatacak daha yeni ve emin belgeler ortaya konuluncaya kadar, bu şüphe ve tereddütleri daima göz önünde tutmak şüphesiz yerinde olacaktır.
